

Language family: Niger-Congo, Atlantic-Congo, Volta-Congo, North, Adamawa-Ubangi, Adamawa, Mbum-Day, Northern, Tupuri-Mambai.

Language codes:

ISO 639-1 -

ISO 639-2 -

ISO 639-3 tui

Glottolog: tupu1244

IETF: tui

Beste izen batzuk (autoglotonimoa: tupuri):

dema alt tupuri [TUI].

honya alt tupuri [TUI].

mata alt tupuri [TUI].

mata dial tupuri [TUI].

ndoore alt tupuri [TUI].

ndore alt tupuri [TUI].

tongoyna alt tupuri [TUI].

toubouri alt tupuri [TUI].

toupouri alt tupuri [TUI].

tuburi alt tupuri [TUI].

tupuri [TUI] hizk. Kamerun; baita Txad ere.

wina alt tupuri [TUI].

KAMERUN

tupuri (toupouri, tuburi, tuburi, toubouri, ndore, ndoore, wina, tongoyna, honya, dema, mata) [TUI] 125.000 hiztun; bi herrialdeetako populazio osoa 216.000. Hegoaldeko Moulvouday Kaeleko ekialde zabalgunea, Kaele Dibisioa, Kar-Hay Subdibisioa, Mayo-Danay Dibisioa, Far North probintzia; Txaden ere mintzatua. Niger-Congo, Atlantic-Congo, Volta-Congo, North, Adamawa-Ubangi, Adamawa, Mbum-Day, Northern, Tupuri-Mambai.

TXAD

tupuri (tuburi, toubouri, toupouri, ndore) [TUI] 90.785 hiztun (1993Koko errolda). Hegoalde-mendebaldea, Mayo-Kebbi Prefektura, Fianga Subprefektura Fianga inguruan. Niger-Congo, Atlantic-Congo, Volta-Congo, North, Adamawa-Ubangi, Adamawa, Mbum-Day, Northern, Tupuri-Mambai. Dialektoak: bang-ling, bang-were, faale-piyew, podokge, bang-go, kaele, mata. Zerrendako lehenengo 4 dialektoak mintzatzen dira Txaden; hiztegia. Ikus sarrera nagusia Kamerunen.

Hizkuntza / lengua: tupuriera / tupuri / tupuri / tpuri.

Hiztunak / hablantes (2002): 216.000 (Ethnologue).

Herrialdea / país: Txad, Kamerun.

HISTORIA. Nigero-kongoar familiako adamawa-oubanguien taldeko 6. azpi-taldea osatzen du tupuria.

Hiri handietatik aparte, tupuriak bizi-iraupenezko ekonomian bizi dira. Batez ere nekazaritza dute bizibide eta baita abeltzaintza ere. Mihilua eta sorgoa ekoizten dute. Emakumeek soro-lanetan parte hartzen dute eta arrantzan ere bai. Umeak, oso umetan ez badituzte eskolara bidaltzen, azienda txikiak arduratzen dira.

Tupurien habitatea oso barreiatua aurkitzen da. Famili barrutiak sorgo-soroz inguratuta aurkitzen dira. Barrutia familiburuak, honen emazteak edo emazteek eta hurrek osatzen dute. Emakumeen txabolak familian egindako sarreraren arabera daude eraikiak, hurrenez hurren barrutiko ardatz zentralaren ezkerrean eta eskuinera. Azkeneko emaztearen txabola aurkitzen da beti senarrarenaren hurbilen. Hotz egiten duenean, abere txikiak gauez barrutira sartzen dituzte emakumeen txabolen artean jasotako konpartimentu batean.

Mbum hizkuntza da, tupuri herriak hitz egiten du eta 300.000 hiztun dira gutxi gorabehera.

HIZKUNTZA. Ezaugarri nagusiak.

Fonetika. A) Lau tonu ditu: altua, erdi-altua, erdi-baxua eta baxua. **B)** Bokal baten errepika silaba irekian bokal luzea adierazten du. Silaba itxian, tonu modulatu batentzako euskarri grafiko huts bat besterik ez da. **C)** Hona hemen tupurieraz lehenengo 10 zenbakiak: *bon* (1), *bog* (2), *swa'* (3), *Naa* (4), *Dwee* (5), *hiira'* (6), *Renam* (7), *nenma'* (8), *kawa'* (9), *hwal* (10).

Morfosintaxia.

Idazkera. Latindar alfabetoa.

HISTORIA. La lengua tupuri forma el sub-grupo 6 del grupo adamawa-oubanguien de la familia nígero-congoleña.

Alejado de grandes centros urbanos, el país tupuri vive en una economía de subsistencia. Vive sobre todo de la agricultura y también de la ganadería. Produce mijo y sorgo. Las mujeres participan en el trabajo del campo, en la pesca. Los niños, si no les escolarizan de muy pequeños, se ocupan del ganado menor.

El hábitat tupuri está muy dispersa. Los recintos familiares están rodeados de campos de sorgo. El recinto constituye el jefe de la familia, su o sus esposas y los niños. Las cabañas de las mujeres están construidas según su llegada a la familia, situadas alternativamente a la izquierda y derecha del eje central del recinto. La cabaña de la última esposa se encuentra siempre la más próxima a la del marido. En las épocas frías, el pequeño ganado se introduce durante la noche dentro de un compartimento construido entre las cabañas de las mujeres.

Es un idioma mbum, por el pueblo tupuri con aproximadamente 300.000 hablantes.

LENGUA. Principales características.

Fonética. A) Posee cuatro tonos: alto, medio-alto, medio-bajo y bajo. **B)** La reduplicación de una vocal representa una vocal larga en sílaba abierta. En sílaba cerrada, es un simple soporte gráfico para un tono modulado. **C)** Los 10 primeros números en tupuri son: *bo?* (1), *bog* (2), *swa'* (3), *Naa* (4), *Dwee* (5), *hiira'* (6), *Renam* (7), *nenma'* (8), *kawa'* (9), *hwal* (10).

Morfosintaxis.

Escritura. Alfabeto latino.

GRAMATIKAK, METODOAK, ESKULIBURUAK

PARLONS TPURI, Kolyang Dina Taiwé, L'Harmattan, gramatika eta hiztegia, 21,5x13,5, 310 or., Paris, **2010**.

HIZTEGIAK, LEXIKOA

TUPURI-FRANÇAIS-ANGLAIS, Région de Mindaoré, Suzanne Ruelland, Peeters, 24x16, 342 or., Paris, **1988**.

Parlons tpuri liburuaren sinopsia:

Parlons tpuri est une porte d'entrée dans l'univers du peuple tpuri, estimé entre 800 000 et un million d'âmes, servant traditionnellement de trait d'union entre le Cameroun et le Tchad, mais qui, suite aux diverses migrations, se trouve aujourd'hui partout au Cameroun. L'ouvrage répond à plusieurs interrogations: Qui sont les Tpuri ? Comment apprendre leur langue ? Quelles sont leurs croyances et leurs cultures ? Comment s'intègrent-ils dans les débats politiques dits modernes?

Parlons tpuri prend le lecteur par la main et l'amène dans les subtilités linguistiques tout en lui proposant un vocabulaire et une grammaire adéquats du tpuri. La musique, la littérature, les jeux, les objets d'art etc. sont introduits avec méthode. Un riche lexique de plus de 5000 mots clôt l'ouvrage.

Parlons tpuri est la réponse à une humanité presque oubliée et qui nous impose un miroir afin d'enrichir nos propres humanismes.